

РЕАЛІЇ ПОВОЄННОЇ ДОБИ

УДК 623.827 (560)

© Олександр КАЛІНІЧЕНКО

ПРИКЛАД СТВОРЕННЯ ТУРЕЦЬКОГО ПІДВОДНОГО ФЛОТУ ЯК ЗРАЗОК ДЛЯ НАСЛІДУВАННЯ ВМС УКРАЇНИ

Висвітлюється зародження та становлення підводного флоту Туреччини в умовах розвитку від Османської імперії, Турецької республіки Атаатюрка й донині; вплив двох світових воєн на необхідність зміцнення підводного складника військово-морських сил Туреччини; мультинаціональний вплив на розвиток турецьких підводних сил Нідерландів, Італії, Франції, Британії, США, Німеччини; досвід підводного суднобудування та експлуатації у складі турецького флоту. Обґрунтовується значення турецького прикладу для відтворення підводних сил України як ударного та протичовнового складника ВМС України.

Ключові слова: підводний човен, дизель-електрична установка, повітряно-незалежна енергетична установка, ВМС Туреччини.

Концентрація російських морських десантних сил на Чорноморському ТВД у складі трьох великих десантних кораблів 1171 проекту («Микола Фільченков», «Саратов», «Орск»), кожен із яких здатен до перевезення підсиленого батальйону морської піхоти, та п'яти великих десантних кораблів 775 проекту («Цезар Кунніков», «Новочеркаськ», «Азов», «Ямал» та трофейний «Костянтин Ольшанський»), що може перевезти близько двох рот морської піхоти, з очікуванням прибуття на Чорноморський ТВД десантно-вертолітного корабля-дока «Севастополь» типу «Містраль», ставлять перед ВМС ЗС України непросте питання: «Як забезпечити протидесантну оборону українського узбережжя в північно-західній частині Чорного моря?».

Військово-морські Збройні сили повинні мати в своєму складі такі види військ: підводні сили, морську авіацію, надводні сили та берегові війська (морська піхота, берегові ракетно-артилерійські війська, війська берегової оборони). Свого часу радянська доктрина відзначала, що ядерні підводні човни з балістичними ракетами та морська ракетноносна авіація надають флотським оперативним об'єднанням стратегічного значення.

Військово-морські сили України в минулому позбулися на користь ВПС України Миколаївської морської ракетноносної авіадивізії, на озброєнні якої

були сучасні ракетноносці Ту-22М-3 (у 2000 р. два українські екіпажі морських ракетноносців брали участь у стратегічному навчанні на Північному флоті). З підводними силами Чорноморського флоту сталося ще гірше. Під час Другої світової війни Чорноморський флот утратив 26 субмарин (50 %), а під час «братнього поділу» двох бригад та двох окремих дивізіонів 14-ї дивізії підводних човнів Чорноморського флоту залишилося в строю на два флоти лише чотири дизель-електричні підводні човни! Все решта пішло в металобрухт!

Протичовнова (корвети «Луцьк», «Тернопіль», «Хмельницький») та мінно-тральна (морські тральщики «Черкаси» та «Чернігів», базові тральщики «Маріуполь» та «Мелітополь») групи ВМС України залишились у Криму як і ракетний корвет «Придніпров'я». Державного плану на відновлення повноцінного надводного компонента, який поки що у ВМС ЗС України представлений фактично лише кількома одиницями, зокрема: фрегатом «Гетьман Сагайдачний», середнім десантним кораблем «Кіровоград», ракетним катером «Прилуки» та рейдовим тральщиком «Генічеськ», рішень з протидії російським морським десантним силам на морі немає. Свого часу це завдання стояло перед Німеччиною та Радянським Союзом. Обидві країни зробили ставку на підводні сили, як на більш дешевий і швидший варіант протидії могутньому морському супротивнику. Звісно, сучасна Україна, особливо в умовах неоголошеної війни з Росією, не має таких ресурсів. Автор поставив перед собою завдання знайти приклади рішення подібних проблем іншими країнами, які опинилися в схожих обставинах.

Питання про створення або відновлення підводного складника флоту в той чи інший спосіб досліджувалося, починаючи з XIX ст. (Монжері, В.М. Берк, В.А. Кремінський), вивчалося й у XX ст. [1; 2; 3]. Над цим питанням свого часу працювали різні дослідники, зокрема:

а) після російсько-японської війни: М.І. Адамович, Д. Голов, І.І. Різніч, М.М. Тьедер, Я.С. Солдатов;

б) після Першої світової війни: Кембл, Симс, Клаксон, Ньюболт, Лоуелл Томас, Міхельсен, Шпис, Шюрер, Вернер, А. Гайер, Осборн, М.О. Китицін;

в) після Другої світової війни: Г.М. Трусов, І.А. Биховський, В.І. Дмитрієв, І.К. Мельник, Карл Деніц (Німеччина), Чарльз Локауд (США), М. Хасімото (Японія);

г) у період «холодної війни»: Х. Герцог (Ізраїль), С. Вудворд (Велика Британія), М.Д. Волкер, Б. Гаррі, А. Лайніс, Дж.М. Хірандані;

д) першопроходці атомного підводного флоту: Х.Д. Ріковер, Л.Г. Осипенко, Л.М. Жильцов, Н.Г. Мормуль.

У XXI ст. найбільш вагомими працями, з точки зору автора, були наступні: В.С. Борисов, В.Г. Лебедько «Підводний фронт Холодної війни»; А.Є. Тарас «Історія підводних човнів 1624 – 1904»; Г.І. Ілларіонов «Подводные лодки российского императорского флота»; В.В. Балабін «Эволюция подводных лодок в России и за рубежом».

Серед українських дослідників української морської парадигми автор звернув увагу на праці В. Безкоровайного, А. Данілова, О. Олійникова, В. Кравцевича, В. Сергійчука, Д. Сидорука, А. Лубенця, І. Фурмана, А. Лозинського, М. Мамчака, Ю. Крючкова, С. Соколюка та Л. Кириласа.

Ми вважаємо, що доцільно глибше вивчити історію розвитку підводних сил Туреччини, як найбільш потужного репрезентанта підводного флоту на Чорноморському ТВД, який може слугувати прикладом для наслідування відновлення українських підводних сил у найближчому майбутньому.

Підводні сили Туреччини та України в історичному минулому пов'язує одна значима подія 1595 р., коли українські козаки під проводом осавули Федора Полоуса здійснили напад на берегову турецьку фортецю Синоп, вдало використавши при цьому ефект несподіванки завдяки застосуванню транспортно-десантних підводних човнів [4; 5; 3; 6, 12 – 13]. Турки зробили правильні висновки з цього історичного факту більш, ніж 400-річної давнини, а що ж до незалежної України, то в 1995 р. ВМС України приступили до формування своїх підводних сил шляхом створення окремого дивізіону підводних човнів, до якого мали увійти по одній одиниці субмарини радянського Чорноморського флоту, зокрема: «Б-435» 641 пр., «Б-380» 641Б пр. та «СС-256» 690 пр. [6, 86 – 89; 7]. Слід зазначити, що перед цим у одеському 131-му окремому дивізіоні підводних човнів консервації 14-ї дивізії Чорноморського флоту знаходилось 12 підводних човнів пр. 613 (побудови 1952 – 1957 рр.), один підводний човен пр. 641 (1974 р. б.) та навчально-тренувальна станція (НТС), переобладнана з підводного човна Щ-209 довоєнної побудови, більшість із яких у період 1991 – 1993 рр. свідомо була продана як метал в іноземні держави, зокрема в Туреччину. Відомі й виконавці злочинного антиукраїнського наказу [8, 161 – 163]!

Майже 20-річна епопея з єдиним українським підводним човном «Запоріжжя», який після численних довготривалих відновлювальних ремонтів не зміг здійснити жодного пострілу з наявних десяти торпедних апаратів. Це красномовно підтвердило той тезис, що «всілякі угоди з Росією не варті того паперу, де вона ставить свій підпис». Отож перед Збройними силами України після втрати в квітні 2014 р. майже всього діючого корабельного складу під час анексії Криму Російською Федерацією стоїть питання якнайшвидшого відновлення ударної та протичовнової компоненти національних Військово-морських сил. З огляду на це завдання, на думку автора, слушно дослідити історію становлення підводних сил Туреччини – найближчого сусіда на Чорноморському ТВД, а також вибірково країн постсоціалістичного табору в Європі та в Південно-Східній Азії, які за кількістю населення та стартовими можливостями напередодні розпаду Радянського Союзу схожі з Україною.

На відміну від України, Туреччина розпочала розбудову своїх підводних сил у значно гірших умовах, але змогла за 120 років зайняти домінуюче положення в цій царині на Чорноморському ТВД. Тому нагальною потребою є вивчення турецького досвіду в питанні підходу до створення власного підводного флоту та практичної його розбудови [9]:

Перші підводні човни «Абдулхамід/Abdulhamid» та «Абдулмесід/Abdulmecid» в Османському флоті з'явилися у вересні 1886 р. Невдовзі під час Першої світової війни лави підводних сил Османської держави поповнила трофейна французька субмарина «Тюрквайз/Turquoise», яка була перейменована на «Мустесіп Онбазі/ Mustecip Onbasi», проте активної участі в бойових діях під османським прапором вона не вела.

Сучасний етап становлення турецьких підводних сил пов'язаний із батьком нації Ататюрком, який у 1924 р. сприяв отриманню з Європи сучасного підводного флоту. Унаслідок цього з Нідерландів у 1928 р. Туреччина отримала підводні човни «I.Inonu» та «II.Inonu», що прослужили до 1948 р. У 1931 р. з Італії до Туреччини прибули ще два підводні човни, які дістали назви «Сакар'я/Sakarya» та «Думлупінар/Dumlupinar». За п'ять років поспіль із Німеччини прибув ПЧ «Гюр/Gur» і впродовж кількох років німецькі заводи Круппа поставили серію з чотирьох субмарин «АУ» класу, ім'я кожній з яких дав особисто очільник Туреччини Ататюрк. Перші дві з них «Батірай/Batiray» (реквізована німецьким флотом для своїх потреб, загинула під час Другої світової війни) та «Салдірай/Saldiray» були побудовані на німецьких верф'ях, а третя – «Атілай/Atilay», побудована за німецькою ліцензією в Туреччині на «Taskizak Shipyard» (загинула в 1942 р. у Дарданеллах після підризу на міні). Четверта – «Улдірай/Yildiray» була побудована після закінчення війни через брак поставок головних двигунів.

Напередодні Другої світової війни Туреччина не обмежувалась імпортом підводних човнів лише з країн гітлерівської коаліції, а зверталася й до інших держав. Так, у 1939 р. з Великобританії прибули чотири підводні човни класу «Реіс/Reis». У 1942 р. Туреччина отримала два підводні човни цього класу: «Орукреіс/Orucreis» та «Мюратреіс/Muratreis», а решта: «Улюкаліреіс/Ulucalireis» (затонула після торпедування німецькою субмариною) та «Буракреіс/Burakreis» (повернута Туреччині після закінчення війни), – використовувались у складі Британського флоту під час Другої світової війни.

Після закінчення Другої світової війни по «плану Маршалла» турецькому підводному флоту було передано перші чотири американські підводні човни океанського типу «fleet type», які отримали свої назви на честь первінців «ататюркового підводного флоту»: TCG «I.Inonu» S-330 (ex. USS Brill), TCG «II Inonu» S-331 (ex. USS Blueback), TCG «Сакар'я/Sakarya» S-332 (ex. USS Boarfish), TCG «Гюр/Gur» S-334 (ex. USS Chub). У 1950 р. наступні американські підводні човни для турецького флоту почали комплектуватися новітнім на той час обладнанням для роботи дизелів під перископом (шноркель). Це були субмарини TCG «Думлупінар/Dumlupinar» D-6 (ex. USS Blower) та TCG «Чанаккале/Canakkale» S-333 (ex. USS Bumper).

4 квітня 1953 р. стався «другий чорний день» турецького підводного флоту (трагічний інцидент – зіткнення в протоці Чанаккале шведського судна «Наболенд/Naboland» і субмарини TCG «Думлупінар/Dumlupinar» – колишня USS Blower).

У 1954 р. американська серія «fleet type» для ВМС Туреччини поповнилася субмаринами: TCG «Превезе/Preveze» S-340 (ex. USS Guitarro), TCG «Серб/Сerbe» S-341 (ex. USS Hammerhead); у 1958 р. – TCG «Тургутреїс/Turgutreis» S-342 (ex. USS Bergall); у 1960 р. – TCG «Пірірейс/Pirireis» S-343 (ex. USS Mapiro) та TCG «Хізиррейс / Hizirreis» S-344 (ex. USS Mero).

У період із 1971 до 1974 р. з ВМС США до ВМС Туреччини було поставлено 10 підводних човнів воєнної побудови, які були модернізовані як «GUPPY class» з такими бортовими номерами: S-335 – S-341, S-345, S-346, зберігаючи традицію турецького підводного флоту з успадковування назв своїх попередників. А одному із них, колишньому USS CORPORAL, у турецькому флоті в третій раз надали назву TCG «II.Inonu» і вдруге присвоїли тактичний номер S-333.

За станом на 2002 р, усі підводні човни американської побудови, що були отримані до 1974 р. включно, у списках турецьких підводних сил вже не значаться [9, 10]. Лише два підводних човни американської побудови TCG «Pirireis» S-343 (ex.USS Tang 18.04.1949 в ВМС Туреччини з 21 березня 1980 р.) та TCG «Hizirreis» S-342 (ex.USS Gudgeon 20 травня 1950 р. в ВМС Туреччини з 16 грудня 1983 р.) використовувалися турецькими підводниками, вочевидь як мішені для відпрацювання по них протичовнових сил, бо ті були схожі усіма параметрами на радянські дизель-електричні великі підводні човни 641 проекту.

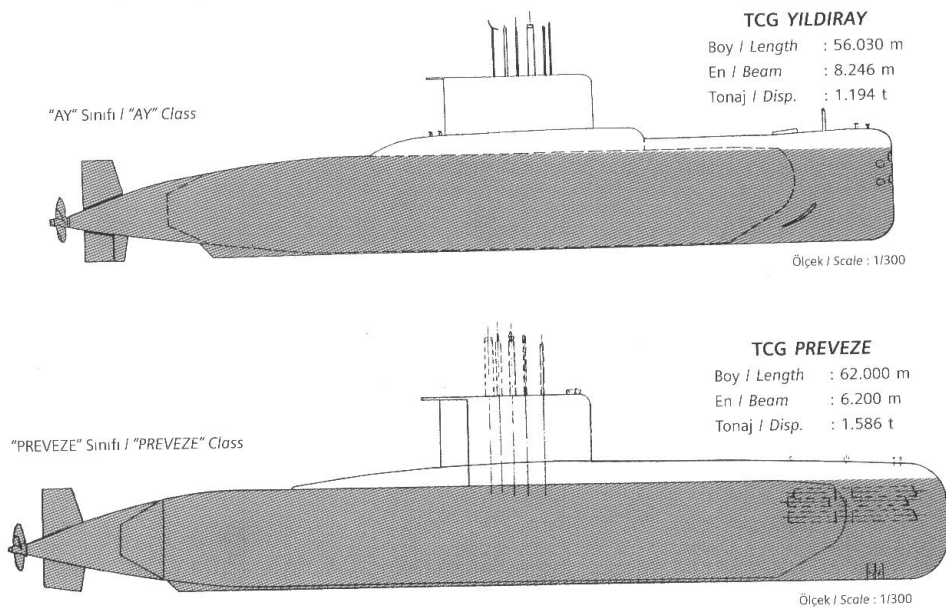
З другої половини 1970-х рр. Туреччина перестала орієнтуватися на придбання американських підводних човнів повоєнної побудови і стала співпрацювати з Німеччиною в освоєнні найсучасніших на той час дизель-електричних підводних човнів класу «209/1200», які стали сучасним турецьким класом «AY». Перші три субмарини були побудовані в Німеччині (HDW Concern): TCG«Атілай/Atilay» S-347 (12 березня 1976 р.), TCG «Салдірай/Saldiray» S-348 (15 січня 1977 р.), TCG «Батірай/Batiray» S-349 (7 листопада 1978), а три останні – у Туреччині в 1980-х за німецькою ліцензією на Submarine Facility (Golcuk Navy Shipyard HQ): TCG «Улдірай/Yildiray» S-350 (20 червня 1981 р.), TCG «Доганай/Doganay» S-351 (16 листопада 1984 р.), TCG «Долунай/Dolunay» S-352 (21 липня 1989 р.).

У 1990-х рр. Туреччина суттєво поліпшила свої підводні сили, побудувавши на вітчизняних заводах за німецькою ліцензією серію з чотирьох підводних човнів більшої водотонажності класу «209/1400 т.1», які стали сучасним турецьким класом «Prevese Class»: TCG «Превезе / Prevese» S-353 (28 липня 1994 р.), TCG «Сакар'я/Sakarya» S-354 (23 травня 1997 р.), TCG «18 березня/18 mart» S-355 (24 липня 1998 р.), TCG «Анафпрталар/Anafartalar» S-356 (22 липня 1999 р.).

Нове тисячоліття в турецькому підводному флоті ознаменувалося введенням у стрій сучасної німецької серії дизель-електричних підводних човнів з протикорабельними крилатими ракетами «Гарпун» та новітніми німецькими торпедами (замість англійських «Тайгерфіш») класу «209/1400 т.2» («Gur Class») власної побудови: TCG «Гюр/Gur» S-357 (24 липня 2003 р.), TCG «Чанаккале/

Sanakkale» S-358 (26 липня 2005 р.), TCG «Буракреїс/Burakreis» S-359 (15 лютого 2006 р.), TCG «Бірінджи Іненью/I.Inonu» S-360 (22 липня 2007 р.).

Türkiye'de inşa edilen modern denizaltılar. / Modern Turkish-built submarines.

Отже, можемо констатувати, що на сучасному етапі розвитку підводні сили ВМС Туреччини складають флотилію в кількості 14 підводних човнів проекту 209 у трьох модифікаціях «AY», «Prevese», «Gur», які зведені в три дивізіони і займають домінуюче положення на Чорноморському ТВД [10]. У найближчій перспективі, починаючи з 2015 р., турецький підводний флот поповниться шістьма підводними човнами з повітряно-незалежною енергетичною установкою на базі електрохімічних генераторів за німецьким проектом 214. Одночасно із вводом кожної нової субмарини цього проекту, турецькі підводні сили планують виводити зі свого складу підводні човни «209/1200» (турецький клас «AY») за принципом «один за один» [10].

Військово-морські сили Соціалістичної Республіки В'єтнам для створення власного сучасного підводного флоту закупили в Росії шість підводних човнів проекту 636.1 з класичною дизель-електричною установкою за схемою ДГ-ГЄВ-ГВ (дизель-генератори – головний електро-двигун – гребний гвинт) по ціні 2,0 млрд дол. США за всю серію та додатково ще 2,2 млрд дол. США – за підводну інфраструктуру у ВМБ Кам-Рань [11].

Республіка Польща для різкого відновлення підводного складника своїх національних ВМС, маючи найсучасніший радянський дизель-електричний підводний човен проекту 877Е «Орел/Orzel» 291 (29 квітня 1986 р.), пішла на безпрецедентний крок закупівлі в Норвегії чотирьох підводних човнів типу «Коббен» («Сокіл/Sokol» 294 (4 червня 2002 р.)), «Гриф/Ser» 295 (16 серпня 2002 р.), «Орлан/Bielik» 296 (8 вересня 2003 р.), «Кондор/Kondor» 297 (20 жовтня 2004 р.) німецької побудови за проектом 207, у період переозброєння останньої,

що дозволило полякам різко наростити кількісний склад своїх субмарин та позбутися технічної залежності з боку Росії [12].

На нашу думку, українській стороні, з огляду на сучасний корабельний склад ВМС ЗС України, слід скористатися польським прикладом і, залучивши важелі програми «Партнерство заради миру», взяти в лізинг або по програмі «ленд-лізу» чи просто закупити по доступній ціні половину турецької серії (бажано німецької побудови) «АУ» (209/1200) для відродження власних підводних сил шляхом створення повноцінного дивізіону підводних човнів. Тоді у ВМС України з'явиться достойна ударна і протичовнова військова частина для протидії російській агресії в Україні з боку моря. У подальшому орієнтація на продукцію німецької корпорації Siemens та HDW Concern дозволить Україні посісти належне місце в підводній царині, зайняти відповідне місце в Азовсько-Чорноморському басейні [13].

Джерела та література:

1. Монжери О *подводном мореплаванни и войне.* // *Словянин.* № XXXVIII. Отделение первое. Военное. – СПб, 1827.
2. Берк В.М. *Об изобретении подводных судов в России в 1719 г.* // *Московский телеграф.* – № XXIII, декабрь. – 1825 г. (ч. IV № 23). – С. 223 – 226.
3. Креминский В.А. *Заметки по подводному плаванию и возможности устройства подводного судна.* – О, 1892.
4. Трусов Г.М. *Подводные лодки в русском и советском флоте.* 2-е изд. испр. и доп. – Л, 1963. – С. 440.
5. Быховский И.А. *Рассказы о русских кораблестроителях.* – Л, 1966. – С. 266.
6. Калініченко О.О. *Когорта або роль українського чинника в зародженні, становленні та розвитку підводної військової справи (1595 – 1995).* – О, 2010. – 160 с.
7. ДАОО – Ф. Р-8240 – Оп. 1 – Спр. 10 / *Документи по призову із запасу в добровільному порядку на посаду командира підводного човна.*
8. Калініченко О.О. *Океанами Арея.* – О, 2015. – С. 324.
9. *TCG ULUCALIREIS (S 338) and the Turkish Submarine Service.* Rahmi V. Koc Museum and Cultural Foundation. Istanbul, 2002. – P. 36.
10. *Десять найбільших підводних флотів світу.* / Ресурс доступу: <http://cikavosti.com/10-naybilshih-pidvodnih-flotiv-u-sviti/>.
11. *Листування Калініченка О.О. з військовим аташе СРВ в Україні старшим полковником Нгуєн Ван Чонг за 2014 рік.*
12. *Okrety podwodne typu «Kobben»* / Ресурс доступу: https://ru.wikipedia.org/wiki/Список_подводных_лодок_ВМС_Польши/.
13. В. Шевченко. *Порівняльний аналіз ВМС збройних сил чорноморських держав. Аналітична записка.* 25.04.2011. / Ресурс доступу: <http://od.niss.gov.ua/articles/425/>.

© **Александр КАЛИНИЧЕНКО**

ПРИМЕР СОЗДАНИЯ ТУРЕЦКОГО ПОДВОДНОГО ФЛОТА В КАЧЕСТВЕ ОБРАЗЦА ДЛЯ ПОДРАЖАНИЯ ВМС УКРАИНЫ

Освещается зарождение и становление подводного флота Турции в условиях развития от Османской империи, Турецкой республики Ататюрка и по настоящее время; влияние двух мировых войн на необходимость укрепления подводной составляющей военно-морских сил Турции; мультинациональное влияние на развитие турецких подводных сил: Голландии, Италии, Франции, Британии, США, Германии; опыт подводного судостроения и эксплуатации та турецком флоте. Обосновывается значение турецкого примера для воспроизведения подводных сил Украины как ударного и противолодочного составляющей ВМС Украины.

Ключевые слова: подводная лодка, дизель-электрическая установка, воздухонезависимая энергетическая установка, ВМС Турции.

© **Oleksandr KALINICHENKO**

TURKISH NAVAL SUBMARINE FORCES AS AN EXAMPLE FOR THE UKRAINIAN NAVAL FORCES

Highlights the origin and development of submarine forces of Turkey under the Ottoman Empire and the Turkish Republic of the Attatyurk till the present time; the impact of two world wars, the need to strengthen the underwater part of the naval forces of Turkey; multinational influence on the development of the Turkish submarine forces: Dutch, Italian, French, British, American, German submarine shipbuilding experience and exploitation that the Turkish Navy. Classic diesel-electric and promising airindependent power plants for submarines of the Turkish Navy. The value of the Turkish example for the revival of submarine forces of Ukraine as a shock and anti-submarine component of the Ukrainian Navy.

Keywords: submarine, diesel-electrical main engine, air-independents main engine, Turkish NAVY.